

Maleček, Martin

T.G. Masaryk, či Pavel Durdík? : několik poznámek k tématu Lev N. Tolstoj a české myšlení

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
2002, vol. 51, iss. B49, pp. [125]-136

ISBN 80-210-2815-7

ISSN 0231-7664

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106304>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MARTIN MALEČEK

T. G. MASARYK, ČI PAVEL DURDÍK?

Několik poznámek k tématu Lev N. Tolstoj a české myšlení

Jsou jubilea významnější či méně významná, kulatější či méně kulatá. V roce 2001 uplynulo 115 let od chvíle, kdy byl Lev Nikolajevič Tolstoj informován o podobnosti svých eticko-náboženských myšlenek s myšlenkami českého náboženského reformátora z přelomu 14. a 15. století Petra Chelčického. Někdo se může ptát, zda vůbec stojí tato událost za zmínku. Připomeňme si však několik skutečností: Byl to právě Tolstoj, který pojednal o (ani v českém prostředí v té době nepříliš známém) Chelčickém a jeho *Síti víry* ve svém spisu *Království boží ve vás. Křesťanství nikoliv jako mystické učení, nýbrž jako nové pojetí života* (1890–1893). Tento Tolstého spis vyšel během několika let v překladech prakticky v celé Evropě (česky v roce 1896). Tolstoj se také zasazoval o urychlení vydání českého textu *Sítě víry*, který měl vyjít, doplněn zkráceným ruským překladem, v petrohradské carské Akademii věd. K tomu došlo po několika letech průtahů v roce 1893 (a paradoxně to bylo až do roku 1912 jediné dostupné vydání v českém jazyce).¹ Hned po publikaci *Sítě víry* psal Tolstoj: „Pokusím se rozeslat na různé strany zprávu o Chelčickém, o tom, že je otištěno,“ a sám sháněl prostřednictvím svých přátel jednotlivé exempláře, které potom poskytoval dalším zájemcům. V roce 1905 zařadil Tolstoj do svého *Kruhu čteny* (v rámci tzv. „nedělních čtení“) hned dva velké úryvky ze *Sítě víry*. Navíc napsal jako další samostatné „nedělní čtení“ stať „Petr Chelčický“.² – I když je tedy zmíněné jubileum méně významné a méně kulaté, přesto si zaslouží být připomenuto.

- ¹ Vydání Chelčického *Sítě víry* inicioval slavista Jurij Semjonovič Annenkov. Ten si již na počátku 80. let 19. století obstaral úplný opis českého znění *Sítě víry*, který připravoval k vydání pro carskou Akademii věd v Petrohradě. To se vinou Annenkovovy smrti v roce 1885 na mnoho let pozdrželo a došlo k němu až v roce 1893, když práci spojenou s pořízením ruského výtahu ze *Sítě víry* a napsáním úvodu dokončil I. V. Jagič. V Čechách vyšla *Sít víry* tiskem poprvé až nákladem pražského Comenia v roce 1912 (nepočítáme-li starý tisk z roku 1521, zhotovený ve vilémovském klášteře). Příznačné je, že v nabídce titulů Comenia byl u *Sítě víry* otištěn citát z Tolstého pojednání o Chelčickém ve spisu *Království boží ve vás*.
- ² Historií Tolstého zájmu o Petra Chelčického a jeho *Sít víry* se detailně zabýval Štěpán J. Kolafa (Cesta L. N. Tolstého k Petru Chelčickému, in *Studie z obecných dějin. Sborník historických prací k šedesátým narozeninám prof. dr. Oldřicha Říthy*, Praha: Univerzita Karlova 1972, s. 83–92).

1. L. N. Tolstoj a Petr Chelčický

V dalším textu nepůjde ani tak o hodnocení styčných bodů v díle Chelčického a Tolstého, jako spíše o připomenutí, popřípadě upřesnění některých historických skutečností týkajících se počátků vztahu Tolstého k dílu Petra Chelčického. Je snad zbytečné zdůrazňovat mylnost názoru, že Tolstoj napsal své eticko-náboženské spisy pod vlivem myšlenek Chelčického. Je nepochybné, že Tolstoj až do roku 1886 o Chelčickém neslyšel, přičemž svůj základní spis *V čem je má víra?* dokončil v lednu roku 1884. Teprve když vyšel na počátku roku 1885 pod nepřesným a zavádějícím názvem *Ma religion* jeho poněkud zkrácený francouzský překlad (ještě v téže roce vyšel spis v německém překladu pod nepoměrně přesnějším názvem *Worin besteht mein Glaube*), byly v českém intelektuálním prostředí s překvapením zjištěny silné paralely mezi Chelčickým a Tolstým.

Ovšem nebyl to, jak se všeobecně soudí, T. G. Masaryk, kdo dal v tisku do souvislosti Tolstého s Chelčickým jako první. Masaryk sice jako první reagoval na vydání francouzského překladu Tolstého spisu, ve své recenzi však připomíná pouze obecně podobnost Tolstého s myšlenkami Českých bratří.³ První srovnání Tolstého a Chelčického pochází s největší pravděpodobností od překladatele a literárního publicisty Pavla Durdíka, bratra Josefa Durdíka. Ten v rámci své studie o Turgeněvovi, otiskované v roce 1885 ve *Slovanském sborníku*, napsal: „Tolstoj později opět se stal věřícím křesťanem, odchyluje se však od pravoslavné a jakékoliv jiné stávající církve, a blíží se věrovyznání Petra Chelčického.“⁴

Krátce nato, v dubnu 1886, zprostředkoval v *Lumíru* podrobně obsah hlavních myšlenek Tolstého spisu *V čem je má víra?* historik Jaroslav Goll. Přitom vyjádřil přesvědčení, že to, co říká Tolstoj v prvních šesti kapitolách, už bylo z velké části řečeno. A pokračuje: „Kde a od koho? U nás, od Petra Chelčického a nejstarších spisovatelů jednoty bratrské.“ Goll ještě jako znalec díla Chelčického přidává výčet podobností v myšlenkách obou autorů a uzavírá: „Pochybuji, že to Tolstojovi samému známo jest. Chelčického Sít víry s ruským překladem v Petrohradě má vyjítí (Annenkov nedávno zemřelý ji k tisku připravil), ale nevychází.“⁵

³ „Máme ještě výslovně připomenouti, že Tolstoj dobral se v mnohých věcech tam, kam před lety první naši Bratři?“ T. G. Masaryk: *L. Tolstoj, Ma Religion*. Paris 1885, *Athenaeum* II, 1885, s. 187.

⁴ Pavel Durdík: Turgeněv ličen dle svých dopisů, *Slovanský sborník* 4, 1885, s. 262. – Pavel Durdík (1843–1903) pobýval v letech 1868–1878 jako lékař v Rusku. Po svém návratu překládal z ruštiny, publikoval literárně-kritické studie a neidealizované pohledy na soudobé Rusko. V souvislosti s Tolstým je možno říci, že to byl Durdík, kdo v roce 1886 sérií ve své době u nás neobvykle fundovaných článků uvedl Tolstého jako komplexní osobnost umělcemyslitele do českého kulturního života. Přitom odmítl na nepochopení se zakládající schematické vidění Tolstého, tak jak jej tehdy prezentovala velká část zejména francouzských literárních kritiků. (Srov. Pavel Durdík: Úspěchy ruské literatury v Západní Evropě, *Světlozor* 20, 1885/1886, č. 24–37; týž: Lev Nikolajevič Tolstoj, *Zlatá Praha* 3, 1886, č. 43–47; týž: K naší románové příloze, *Světlozor* 21, 1886/1887, č. 1–2, s. 13–14, 28.) O Durdíkovi blíže viz Josef Jirásek: *Rusko a my. Dějiny vztahů československo-ruských od nejstarších dob až do roku 1914*, zvl. díl 3, Praha – Brno: Miroslav Stejskal – Josef Stejskal 1945–1946.

⁵ Jaroslav Goll: Lev Tolstoj a „jeho náboženství“, *Lumír* 14, 1886, 12, s. 184. Vzhledem

2. Tolstého svědectví

Je samozřejmé, že tato neuvědomělá myšlenková příbuznost Tolstého s Chelčickým byla impulsem pro navázání kontaktu s Tolstým. Je nepochybné, že to byl někdo z českého prostředí, kdo informoval Tolstého o Chelčickém a jeho *Síti víry*. Zdá se však, že otázka kdo a popřípadě kdy zůstává stále bez uspokojivé odpovědi. Většina čtenářů zde namítne, že mnoho materiálů a studií dokládá, že prvním informátorem byl T. G. Masaryk. Není sporu o tom, že v druhé polovině 80. let 19. století to byl Masaryk, kdo měl z české strany díky svým dvěma návštěvám (1887 a 1888) a korespondenci s nimi spojené nejvíc informací o Tolstém a jeho světovém názoru. A naopak Tolstoj dostával Masarykovým prostřednictvím informace o kulturním a politickém životě v české části Rakousko-Uherska. Ale věděl Tolstoj o Chelčickém ještě před setkáním s Masarykem, a pokud ano, informoval ho sám Masaryk, tak jak to již více než 90 let uvádějí různí autoři? Zkusme se podívat, o co se vlastně opírají jejich tvrzení.⁶

Všichni, kdo se zabývali touto otázkou (pokud pouze neopakovali závěry jiných autorů) vycházeli nutně ze svědectví samotného Tolstého. Ten v první kapitole spisu *Království boží ve vás* uvozuje část věnovanou Chelčickému vzpomínkou na první seznámení se s tímto myslitelem:

Záhy, když vyšla má kniha v německém jazyku (V čem je má víra? – pozn. MM), dostal jsem z Prahy dopis od profesora tamější university, oznamující mi, že existuje nikdy nikde netištěný spis Čecha Chelčického z XV. století nazvaný *Sít víry*. Ve spise tomto, jak psal mi profesor, Chelčický asi před 4 stoletími projevoval totéž mínění o pravém a falešném křesťanství, které projevoval jsem i já ve spise *Jaká je moje víra?* – Profesor psal mi, že spis Chelčického má být vydán poprvé v českém jazyku v časopise Petrohradské akademie věd. – Poněvadž jsem si nemohl opatřit onen spis, vynasnažil jsem se seznámiti se s tím, co známo o Chelčickém; a takových zpráv nabyt jsem z německé knihy, zasláné mi tímže pražským profesorem, a z dějin české literatury Pypina.⁷

k tomu, že Goll uveřejnil v roce 1882 studii zabývající se dílem Petra Chelčického (Jaroslav Goll: *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder 2: Petr Chelčický und seine Lehre*, Praha: J. Otto 1882), není překvapující, že věděl o Annenkovově projektu. Navíc Annenkov publikoval v *Časopise českého musea*, kde vyšel v roce 1880 jeho článek *Příspěvek k životopisu Petra Chelčického* (*ČČM* 54, 1880, s. 537–541).

⁶ Už v roce 1910 psal Josef Karásek, absolvent Masarykova filosofického semináře a pozdější spolupracovník I. V. Jagiče při vydávání *Sítě víry* v Rusku, že to byl T. G. Masaryk, který informoval Tolstého o Chelčickém (viz Josef Karásek: *Lev Nikolajevič Tolstoj*, Brno: nákladem vlastním 1910). Stejný názor zastává ve své monumentální monografii věnované T. G. Masarykovi Stanislav Polák (Stanislav Polák: *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou 2 (1882–1893)*, Praha: Masarykův ústav AV ČR 2001). Polák přitom vychází z těchto prací: I. Silberstein: L. N. Tolstoj und T. G. Masaryk. Neues aus den Archiven der Sovjetunion, *Slavische Rundschau* 7, 1935, 3, s. 141–166 a Andrej Pavlov: T. G. Masaryk a Lev Tolstoj, *Ruch filosofický* 11, 1936/1937, s. 119–142, 193–199. Pro Masaryka jako prvního informátora o Chelčickém se rozhoduje i Štěpán J. Kolafa ve své, na toto téma zatím nejdůkladnější studii z roku 1972 (Štěpán J. Kolafa: *Cesta L. N. Tolstého ...*, s. 83–92).

⁷ A Tolstoj ještě pokračuje: „Seznav tímto způsobem podstatu učení Chelčického, s tím větší netrpělivostí očekával jsem, až objeví se *Sít víry* v časopise Akademie. Ale uplynul rok, dva tři a kniha se neobjevovala. Teprve roku 1888 dovedl jsem se, že počaté tištění knihy bylo zastaveno. Opatřil jsem si kartáčový otisk toho, co bylo vysázeno, a přečetl jsem knihu.“ *Lev Nikolajevič Tolstoj: Království boží ve vás. Křesťanství nikoliv jako mystické učení, nýbrž ja-*

Z Tolstého slov vyplývá několik zásadních skutečností: 1. o Chelčickém se dozvěděl na základě **dopisu** odeslaného z Prahy, a to patrně ve druhé polovině roku 1885 (německý překlad Tolstého spisu vyšel později než překlad francouzský); 2. od odesilatele dopisu obdržel **německy psanou knihu** o Chelčickém a 3. informaci, že *Sít' víry* má vyjít v petrohradské Akademii věd. Jako autora tohoto dopisu označuje Tolstoj **pražského univerzitního profesora**.

3. T. G. Masaryk?

Pro mnohé je věc naprosto jasná. Jde o pražského univerzitního profesora T. G. Masaryka, který Tolstého v roce 1887 a 1888 navštívil. Problém je ale mimo jiné v tom, že Tolstoj mluví o dopisu. To však znamená, že pokud šlo skutečně o Masaryka, ten nemohl Tolstého informovat o Chelčickém osobně při svých návštěvách v dubnu 1887, respektive v březnu 1888, jak to tvrdí J. Karásek.⁸ V tom případě jsou dvě možnosti:

a) Masaryk psal Tolstému o Chelčickém až po tom, co se s Tolstým osobně seznámil. – V dochované korespondenci Masaryka Tolstému se našel dopis, ve kterém mu Masaryk posílá text blíže nespécifikované husitské písně (Kdož sú boží bojovníci??), mluví v té souvislosti o Chelčickém a oznamuje Tolstému, že poprosil profesora filozofie na moskevské univerzitě N. J. Grota, aby Tolstému *Sít' víry* poslal.⁹ Tento dopis má datum 26. července 1888, to znamená, že jej Masaryk psal až po návratu ze své druhé návštěvy Ruska. I. Silberstein usuzuje, že se Tolstoj mylí v chronologii. Podle jeho názoru byl dopis, na který se Tolstoj odvolává, psán Masarykem až v roce 1888. Je sice pravda, že tento dopis je prvním nesporným dokladem Masarykova upozornění Tolstého na Chelčického.¹⁰ Ale je jen těžko uvěřitelné, že by se Masaryk Tolstému o Chelčickém nezmínil ani při jedné ze svých návštěv (zvláště, když se snažil hned při své první návštěvě Ruska, bezprostředně před setkáním s Tolstým, uspišit ruské vydání *Sítě víry*).¹¹ Navíc letmost zmínek o Chelčickém a *Sítí víry* v Masarykově dopi-

ko nové pojetí života, Praha: B. Kočí 1925, s. 25. – Dějinami české literatury Pypina myslí Tolstoj výklad o Chelčickém ve druhém svazku *Dějin slovanských literatur* z roku 1881. (A. N. Pypin – V. D. Spasovič: *Istorija slavjanskich literatur* II, S. Petěrburg 1881, s. 880–886.)

⁸ J. Karásek: *Lev Nikolajevič Tolstoj...*, s. 42.

⁹ N. J. Grot tuto prosbu v té době splnit nemohl, neboť, jak již bylo řečeno, *Sít' víry* vyšla v Petrohradu až v roce 1893. Nelze tedy souhlasit s tvrzením, že Masaryk posílal Tolstému spolu s dopisem Chelčického *Sít' víry*, jak to činí například J. Opat (Srov. Jaroslav Opat: *Filozof a poliitik T. G. Masaryk 1882–1883*, Praha: Melantrich 1990, s. 199). Z dopisu (i z faktického stavu věci) vyplývá, že Masaryk v červnu 1888 Tolstému *Sít' víry* neposílal (ani poslat nemohl). – Dva Masarykovy dopisy Tolstému (z 19. září 1887 a 26. července 1888) objevil v roce 1929 v Moskvě Josef Jirásek a publikoval je spolu s dalším v roce 1932 (Josef Jirásek: Z korespondence T. G. Masaryka L. N. Tolstému, *Bratislava* 6, 1932, s. 610–612).

¹⁰ Jak dokládá Š. J. Kolafa, zmínku o tom, že Masaryk při některé své návštěvě mluvil s Tolstým o Chelčickém, se nepodařilo nalézt ve vzpomínkách na společné diskuse ani u Masaryka, ani u Tolstého. (Srov. Š. J. Kolafa: *Cesta L. N. Tolstého...*, s. 88.)

¹¹ Masaryk se při své první cestě do Ruska zastavil ve Varšavě, kde dostal od slavisty K. G. Grota doporučující dopis pro jeho bratra N. J. Grota. S ním se setkal v Moskvě a N. J. Grot

se z července 1888 svědčí o tom, že Tolstému již byla jeho osobnost i dílo známé. Vedle toho není v Masarykově dopise ani zmínky o německé knize o Chelčickém, kterou měl Tolstoj podle svých slov obdržet. Závěr, že se nemýlí Tolstoj v chronologii, ale I. Silberstein ve svých předpokladech, učinil též A. Pavlov a na něj se odvolávající S. Polák.¹²

b) Jestliže měl Masaryk upozornit Tolstého na postavu Petra Chelčického formou dopisu, ale jediný takový doklad (dopis z 26. července 1888) je z výše uvedených příčin nepřijatelný, zbývá jediné. Masaryk korespondoval s Tolstým ještě před svou první návštěvou Ruska, to znamená v rozmezí od druhé poloviny roku 1885 do počátku roku 1887. – Žádný takový dopis se však v pozůstalosti Tolstého nenašel. Zatím nejsou zprávy ani o tom, že by se našlo jakékoliv svědectví o takovém dopise (či oboustranné korespondenci) v pozůstalosti Masarykově, popřípadě někoho z okruhu Masarykových spolupracovníků a přátel. Vždyť jestliže by Masaryk psal Tolstému o Chelčickém a navíc mu posílal knihu o jeho díle s informací, že první české vydání má vyjít v Petrohradě, Tolstoj by na takový dopis jistě odpověděl. Nedá se snad ani věřit, že by se nezachoval žádný písemný či ústní doklad korespondence s Tolstým, budícím v té době rozruch v celé Evropě svým spisem *V čem je má víra?* Zvláště, když pro Masaryka byla osobnost Tolstého jedním z nezanedbatelných důvodů jeho první návštěvy Ruska.¹³

V souvislosti s úvahami o možnosti Masarykova dopisu Tolstému z období let 1885–1886 je zajímavá poznámka z prvního dochovaného Masarykova dopisu Tolstému z 19. září 1887 (psaném tedy po návratu z první návštěvy Ruska). Masaryk zde píše: „Snad přijedu zase brzy do Moskvy; dovolíte-li, promluvíím

nechával prosit svého otce (akademika J. K. Grot), aby akademie vydávání Chelčického uspíšila. Masaryk navrhoval vypustit při vydávání Jagicův úvod, který byl důvodem průtahů. (Viz I. Silberstein: L. N. Tolstoj..., s. 143 a A. Pavlov: T. G. Masaryk..., s. 123.) A byl to právě M. J. Grot, který zavedl večer 19. dubna 1887 Masaryka poprvé k Tolstému (S. Polák: T. G. Masaryk..., s. 150), když předtím zpravil Tolstého o Masarykovi a jeho chystající se návštěvě N. N. Strachov.

¹² Srov. A. Pavlov: T. G. Masaryk..., s. 121 a S. Polák: T. G. Masaryk..., s. 365.

¹³ Je třeba si uvědomit, že Masarykův vztah k Tolstému a jeho myšlenkám byl před jeho první návštěvou Ruska zcela jiný, než jak jej později po dlouhých desetiletích hodnotí sám Masaryk ve svých rozhovorech s Karlem Čapkem. Když vyšel počátkem roku 1885 francouzský překlad spisu *V čem je má víra?* Masaryk, který přednášel na nedávno zřízené české univerzitě praktickou filosofii, „přinesl nově vyšlou knihu s sebou a rozhovořil se o problému nacionalismu a individualismu, o předchůdci Tolstého Chelčickém a jeho učení.“ (S. Polák: T. G. Masaryk..., s. 82.) V Nejedlého monografii o Masarykovi lze nalézt tento úryvek z přednášky o problému války a míru: „... vedle velebitelů vojny jsou i velebitelé míru: Čeští bratři, Chelčický, dnes Tolstoj, jenž právě vydal spis ‚Ma religion‘, ve kterém totéž, co Čeští bratři pravi a co již Kristus pověděl, tj. nikdy nikomu, kdo nám zlé činí, neodpláceme zlým. A tedy – nebojujeme. Co to značí odzbrojití člověka ne zbraní, mocí, ale účinnou láskou? Posměváč snad poví: ta mírumilovná společnost bude zničena. Není to pravda! Podívejme se jen na ten náš život a všude vidíme boj lásky a nenávisti, a že vítězí láska?!“ (Zdeněk Nejedlý: T. G. Masaryk III, Praha 1930, s. 274.) Josef Karásek vzpomíná, že v Masarykově „filosofickém semináři jsme čítali (Tolstého – pozn. MM) Narodnyje rosskazy“ (J. Karásek: *Lev Nikolajevič Tolstoj...*, s. 42), a Charlotta Masaryková si před Masarykovým prvním odjezdem do Ruska přála toto: „Největší dar, jaký mi přineseš, bude, abys poznal Lva Nikolajeviče Tolstého“ (S. Polák: T. G. Masaryk..., s. 366).

si tam s Vámi (neboť psáti rusky je pro mne nesnadné).“¹⁴ Jestliže tedy psal Masaryk Tolstému už v roce 1885, psal rusky, pokud mu to činí potíže i o dva roky později, po několikaměsíčním pobytu v Rusku? Nebo mu někdo text přeložil a on jej pouze přepsal nebo podepsal? Nebo psal Tolstému, jehož považoval za jednoho z největších současných slovanských myslitelů a kterého srovnával s českobratrskou reformací a Chelčickým, německy či anglicky?

*

A. Pavlov je přesvědčen, že „první Masarykův dopis o Chelčickém dostal (Tolstoj – pozn. MM) ještě před osobním seznámením, tj. r. 1885“. Toto své tvrzení opírá při absenci přímých dokladů této skutečnosti o následující: 1) o Masarykův tehdejší „živý zájem o českou reformaci“, projevující se jeho „referátem o Lenzově Učení Petra Chelčického o eucharistii“;¹⁵ 2) o recenzi Tolstého spisu v březnovém *Athenaeu*, kde Masaryk „srovnává Tolstého s Českými bratřími“; 3) o fakt, že „Masaryk přijímá názory Tolstého a brání ho proti výtce, kterou sám potom učení o ‚neodpírání zlu‘ dělal“. Překvapivé je, že jako poslední (a podle A. Pavlova nejpřesvědčivější) doklad o existenci Masarykova dopisu z roku 1885 je uvedena skutečnost, že „Tolstoj neuvádí ve svých článkách Masaryka jménem, nýbrž píše o ‚jednom pražském profesoru“.“¹⁶ Pavlovova interpretace tohoto faktu je poněkud udivující. Je to prý proto, že Masarykův dopis dostal Tolstoj ještě před jejich osobním seznámením. Ale jaký důvod by měl Tolstoj k takovému podivnému a navíc nesrozumitelnému rébusu? (Logiku by Pavlovova úvaha měla tehdy, kdyby se Masarykovo jméno objevilo v následujícím textu Tolstého spisu. K tomu však nikde v celém spisu nedojde.)

Na Pavlovovu studii se odvolává S. Polák, který už říká (na rozdíl od Pavlova) bez jakýchkoli pochybností: „Masaryk hned tehdy, v roce 1885, poslal do Ruska dopis Tolstému, aby ho na jeho českého předchůdce upozornil; k dopisu přiložil i literaturu, z níž se mohl Tolstoj blíže poučit.“¹⁷ Podle Polákova názoru je nutno studii A. Pavlova doplnit v tom, že Tolstoj se mylí, jestliže dává dopis s informací o Chelčickém do souvislosti s vydáním německého překladu spisu *V čem je má víra?* („Záhy, když vyšla má kniha v německém jazyku, dostal jsem z Prahy dopis ...“) Polák argumentuje tím, že Masaryk přece reagoval na francouzský překlad tohoto spisu. Je to zdánlivě maličkost, ale ve skutečnosti jde o nutnou korekci směřující k posílení tvrzení o Masarykově dopisu z roku 1885. A to z věcného i časového hlediska. Z věcného hlediska proto, že z Tolstého slov nepřímou vyplývá, že autor dopisu reagoval na německý překlad jeho spisu (a není známo, zda o jeho vydání Masaryk věděl). Z časového hlediska jde o to, že německý překlad vyšel sice v roce 1885, ale nepochybně později.

¹⁴ Tento dopis uvádí ve své studii i A. Pavlov, což je vzhledem k jeho obhajobě Masarykovy „přednáštevnické“ korespondence s Tolstým poněkud paradoxní. Srov. A. Pavlov: *T. G. Masaryk...*, s. 127.

¹⁵ *Athenaeum* II, 1885, s. 155.

¹⁶ Srov. A. Pavlov: *T. G. Masaryk...*, s. 121–122.

¹⁷ S. Polák: *T. G. Masaryk...*, s. 147.

V otázce doložení předpokládané datace dopisu se Polák nemohl na A. Pavlova odvolávat. Ten totiž sice tvrdí, že Masaryk psal Tolstému v roce 1885, ale explicitně tento časový údaj nezduvodňuje. Jelikož věděl, že německý překlad spisu *V čem je má víra?* vyšel v roce 1885, Pavlov patrně vycházel z Tolstého poněkud mlhavého časového určení „záhy, když vyšla má kniha v německém jazyku“. Dalším (ovšem jen zdánlivým) vodítkem mohla být Pavlovovi Tolstého zmínka, že od chvíle, kdy dostal informaci o projektu vydávání *Sítě víry* v Petrohradě, „uplynul rok, dva, tři“ čekání, než se „teprve roku 1888“ dozvěděl o zastavení tisku a získal prostřednictvím N. N. Strachova korektury už vytištěného českého textu spolu s třetinou ruského překladu. A zde je nutno uvést důležitou skutečnost. Tolstoj se totiž skutečně mýlí v chronologii (ovšem poněkud jinak, než se domníval I. Silberstein). Š. Kolafa ve své studii dokládá, že Tolstoj se ptal N. N. Strachova na *Sít víry* dopisem z 26. dubna 1889, Strachov Tolstého informoval dopisem z 18. května o situaci a 30. května přivezl korektury do Jasné Poljany. To však znamená, že jestliže je správný Tolstého údaj o tříletém čekání, dopis z Prahy obdržel až v průběhu roku 1886.¹⁸

Š. Kolafa se ve své studii neopírá ani o I. Silbersteina, ani o A. Pavlova a drží se pokud možno pouze dochovaných materiálů a svědectví. Proto se mu podařilo posunout celý problém nejbližše jeho řešení. Předně se jako jediný zabývá Tolstého informací o německé knize o Chelčickém, která mu byla zaslána z Prahy. A skutečně ji nachází. Takřka s určitostí šlo o německy psaný spis Jaroslava Golla *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder 2: Petr Chelčický und seine Lehre*. Kniha vyšla v Praze u J. Otty v roce 1882.¹⁹ V souvislosti s J. Gollem věnuje Kolafa pozornost jeho analýze Tolstého spisu *V čem je má víra?* publikované v Lumíru 12. dubna 1886.²⁰ Zvláště pak si všímá Gollovy závěrečné poznámky o tom, že Tolstému není patrně známa shoda jeho myšlenek s dílem Petra Chelčického. Přitom Goll informuje o tom, že má v Petrohradě vyjít česko–ruská verze *Sítě víry*. Š. Kolafa si všímá

¹⁸ Srov. Š. J. Kolafa: Cesta L. N. Tolstého..., s. 89. Aby nebylo málo otazníků a nejasností, mezi pracemi Š. Kolafy a A. Pavlova je zásadní rozdíl v dataci těchto dopisů. Kolafa uvádí jako zdroj tento bibliografický údaj: Peregiska L. N. Tolstogo s N. N. Strachovym, SPB 1914, s. 380–381. Tytéž dopisy, které si vyměnil Tolstoj se Strachovem, cituje při udání těchto zdrojů také A. Pavlov. Ale podle něj je Tolstého dopis z 20. dubna 1887 a Strachovova odpověď z 18. května 1887! Pavlov z toho vyvozuje, že jde o nepřímý doklad toho, že Masaryk mluvil v roce 1887 při své návštěvě s Tolstým o Chelčickém. Vzhledem k tomu, že Kolafa cituje vedle zmíněných dopisů také deníkové zápisy a další korespondenci Tolstého, přičemž všechny tyto materiály jsou z přelomu května a června 1889, je nepochybné, že Pavlovova informace je chybná, stejně jako závěry z ní plynoucí. Odpověď na otázku, proč se Tolstoj zajímal živě o *Sít víry* právě v polovině roku 1889, je nasnadě. Nepochybně již připravoval první kapitolu spisu *Království boží ve vás* (na kterém pracoval v letech 1890–1893), která je věnována zastáncům učení o neodpírání zlu násilím v historii i současnosti (vedle Chelčického je zde pojednáno o kvakerech, W. L. Harrisonovi, A. Ballouovi a dalších).

¹⁹ Srov. Š. J. Kolafa: Cesta L. N. Tolstého..., s. 87. O tom, že tento Gollův spis byl v době svého vzniku pro poznání a ocenění Chelčického díla zásadní, svědčí mimo jiné fakt, že se o něj opíral i V. Jagić při práci na rozsáhlém úvodu k petrohradskému vydání *Sítě víry*.

²⁰ Jaroslav Goll: Lev Tolstoj a „jeho náboženství“, *Lumír* 14, 1886, s. 180–184. Již byla řeč o tom, že Goll zde provádí zevrubné srovnání Tolstého spisu s myšlenkami Chelčického.

jisté obsahové podobnosti této Gollovy poznámky a Tolstého parafráze obsahu dopisu z Prahy. Možnost, že by psal Tolstému sám J. Goll, sice vylučuje, ale usuzuje, že tento Gollův článek byl pravděpodobně podnětem pro napsání dopisu Tolstému. Z toho důvodu klade Kolafa vznik tohoto dopisu do doby po 12. dubnu 1886. Zbývá vyřešit otázku, pro koho byl Gollův článek podnětem. Podle Kolafova názoru byl autorem dopisu „s největší pravděpodobností“ T. G. Masaryk. Kolafa si je však vědom, že vychází pouze z „nepřímých důkazů“. Jedním je fakt, že „profesor pražské univerzity“ Masaryk se v té době zabýval Tolstým i Chelčickým a měl blízko k Tolstého myšlenkám. Druhým pak vzpomínka Tolstého z roku 1905, kterou zachytil ve svých *Jasnopoljanských zápiscích* Dušan Makovický: „Psal mi o něm Masaryk. Do té doby on (Chelčický – pozn. Š. K.) byl neznámý (věděli o něm jen biografové) a za svého života měl nepatrný vliv (byl a zůstal neznámý).“²¹ – Ale Tolstoj nemusel být s odstupem dvaceti let úplně přesný.

To ví i Kolafa, který celou záležitost s dopisem uzavírá zcela správně slovy: „První známý Masarykův dopis Tolstému je až z 19. září 1887. Proto dokud nebude nalezen dopis, o němž hovoříme, lze považovat zjištění, že právě T. G. Masaryk byl prvním informátorem Tolstého o Chelčickém a že právě on poslal Tolstému ‚německou knihu‘, pouze za hypotézu.“²²

4. Nová hypotéza

Zdánlivě se tedy nedá kromě pátrání po Masarykově dopisu v této věci nic dělat. Ale není to tak docela pravda. Je přece možno nelpět pouze na prokázání Masarykova autorství a podívat se na celý problém z jiného úhlu: Jestliže o tom neexistuje žádný doklad, znamená to, že Masaryk Tolstému před osobním setkáním nepsal. – To však nemusí nutně znamenat, že oním „pražským univerzitním profesorem“ nemyslí Tolstoj Masaryka. Právě naopak! Vysvětlení tohoto paradoxu je jednoduché.

Tolstoj obdržel v průběhu roku 1886 dopis z Prahy upozorňující ho na existenci Petra Chelčického. Autor tohoto dopisu byl do té doby Tolstému neznámý. Krátce nato se seznámil s pražským univerzitním profesorem Masarykem, kterého si i přes názorové neshody oblíbil a se kterým udržoval zprostředkované styky i později. Když si po téměř pěti letech vzpomínal na to, jak se o Chelčickém poprvé dozvěděl, dopustil se omylu v osobě. Pamatoval si podstatné – totiž že informace o Chelčickém a jeho *Síti víry* načerpal z dopisu a že od jeho autora dostal knihu na toto téma. Pokud byl však autor tohoto dopisu Tolstému nezná-

²¹ Š. J. Kolafa: *Cesta L. N. Tolstého...*, s. 87. Kolafa zde cituje z rukopisného textu Makovickéhoho *Jasnopoljanských zápisků*, které objevil v roce 1958 v literárním archívu Památníku národního písemnictví v Praze. Zde se tehdy nacházela (prakticky zapomenutá a neroztříděná) podstatná část písemné pozůstalosti Tolstého osobního lékaře a později i tajemníka Dušana Makovického, která byla zakoupena už v roce 1925 pro Národní muzeum v Praze z prezidentského platu T. G. Masaryka.

²² *Tamtéž*, s. 88.

mou osobou a jejich korespondence nepokračovala, patrně se stalo, že v Tolstého paměti ho v průběhu času nahradil, jak o tom svědčí Tolstého vyjádření z roku 1905, Masaryk (se kterým Tolstoj na téma Chelčický bezpochyby mluvil a později i korespondoval). Tolstoj tak připisuje ve své vzpomínce Masarykovi dopis, jehož autorem byl ve skutečnosti někdo jiný.

Někdo by mohl vznést námitku, proč tedy Tolstoj nejmenuje Masaryka přímo. Vysvětlení může být několik. Tolstoj byl přesvědčen o Masarykově autorství, ale šlo mu především o to, představit Chelčického a jeho dílo čtenářům. V rámci toho byl pro něj důležitý způsob, jakým se on sám s osobou a dílem Chelčického seznámil. Proto nebylo nutno zatěžovat čtenáře dalším novým jménem, zvláště když šlo o kapitolu věnovanou zastáncům učení o neodpírání zlu násilím. Jiný důvod neosobního označení „univerzitní profesor“ by mohl vyplývat z toho, že si Tolstoj nebyl zcela jistý, zda byl autorem dopisu skutečně Masaryk. Popřípadě mohl dokonce vědět, že Masaryk nebyl oním autorem, ale jelikož to bylo v té chvíli nepodstatné, nepřímou autorství dopisu připsal. – Jestli šlo z Tolstého strany o omyl nebo záměrnou nepřesnost, není ale důležité. Rozhodující je fakt, že Masaryk nebyl autorem dopisu zmiňovaného Tolstým.

5. Doklady o autorství Pavla Durdíka

Jestliže nepsal dopis T. G. Masaryk, je možné najít někoho, kdo se v té době zabýval Tolstým a mohl mít i dostatek znalostí nebo informací o Chelčickém a jeho *Sítí víry*? Na začátku tohoto článku bylo doloženo, že prvním, kdo spojil přímo jméno Chelčického s Tolstým nebyl T. G. Masaryk, ale v květnu 1885 Pavel Durdík. Zkusme se tedy orientovat tímto směrem. Zjistíme, že Durdík na stejném místě upozorňuje na existenci německého překladu Tolstého spisu *V čem je má víra*?²³ K tomu je nutno připočíst, že Durdík byl v letech 1885–1886 stran Tolstého nepochybně jedním z nejzasvěcenějších (jeho znalost osobnosti a díla Tolstého byla jednoznačně hlubší, než tomu bylo u T. G. Masaryka). Svědčí o tom především Durdíkova série článků věnovaná přímo Tolstému, vycházejících v průběhu roku 1886 ve *Světozoru a Zlaté Praze*.²⁴ Durdík také sledoval zprávy a informace o Tolstém v českém tisku, což dokazuje jeho polemika s Aloisem Mrštíkem na stránkách olomouckého časopisu *Komenský*.²⁵ To znamená, že jistě zaregistroval také Gollův článek v *Lumíru*. (Z něj se mohl dozvědět – v případě, že mu to nebylo známo dříve – o plánovaném vydání Chelčického *Sítě víry* v Petrohradě.) A to nejdůležitější: Durdík působil mimo jiné

²³ Pavel Durdík: Turgeněv... , s. 262. Durdík uvádí, že spis vyšel pod názvem *Worin besteht mein Glaube* v Lipsku 1885. Také doplňuje, že už vyšel i francouzský překlad pod názvem *Ma religion*.

²⁴ Viz poznámka č. 3.

²⁵ Srov. Pavel Durdík: Ke článku „Ruské čítanky“, *Komenský* 16, 1888, s. 235–236. Durdík zde vytýká A. Mrštíkovi řadu nepřesností a dezinformací týkajících se Tolstého a jeho díla. (Ty se objevily v Mrštíkově pochvalné analýze obsahu Tolstým sestaveného *Nového slabikáře a čtyř Ruských čítanek*, majících sloužit jako učební pomůcky pro základní školy. Srov. Alois Mrštík: Ruské čítanky, *Komenský* 16, 1888, č. 6, 8, 10–12.)

jako překladatel (Turgeněva, Tolstého, Gogola), k čemuž ho předurčovala dokonalá znalost ruštiny. Tu získal během svého desetiletého pobytu v Rusku, kde působil jako lékař. Na přelomu roku 1886–1887 vyšel v *Románové příloze Světozoru* Durdíkův překlad Tolstého povídky *Smrt Ivana Iljiče*. Vzhledem k tomu, že sám Tolstoj datoval její dokončení 25. březnem 1886, dá se říci, že český překlad vyšel takřka okamžitě. Sám Durdík podal v prosinci 1886 v 1. a 2. čísle 22. ročníku *Světozoru* obsáhlý psychologicko-estetický rozbor *Smrti Ivana Iljiče*. Možná i díky svému nenápadnému názvu – *K naší románové příloze* – upadla tato stať, podobně jako její autor, v takřka dokonalé zapomnění. Nikoho z pozdějších badatelů nenapadlo, že by se na jejím úplném konci, v poznámce pod čarou, mohl skrývat klíč k odpovědi na otázku, kdo první informoval Tolstého o Petru Chelčickém.

Dejme tedy po 115 letech slovo Pavlu Durdíkovi:

Na dopis Lvu Tolstému o svolení k překladu „Smrti Ivana Iljiče“, v němž jsem podotknul, že mnohé myšlenky v jeho eticko-sociálních rozpravách vyskytují se též u Petra Chelčického v „Síti víry“ – došla mne tato odpověď z Jasně Poljany: „Ctělý Pavle Antonoviči! Vždy jsem velmi povděčen těm, kdo si dají práci a překládají mé spisy, všem dávám k tomu ‚svolení‘, jestliže toho potřebí. Proto i vám budu povděčen za překlad ‚Smrti Ivana Iljiče‘. – Vaše sdělení o spisu Petra Chelčického bylo pro mne novinou a velmi mne zajímá. Je-li spis přeložen do němčiny, velmi rád bych jej četl. Nelze spis mně poslati? Hned bych poslal peníze. Váš oddaný L. Tolstoj.“²⁶

6. Rekapitulace

Prvním, kdo informoval Tolstého o Petru Chelčickém, byl Pavel Durdík. Učinil tak v dopise odeslaném z Prahy zhruba v polovině roku 1886 (dá se tedy říci, že to bylo „záhy“ po vyjití německého překladu spisu *V čem je má víra?*). Tolstoj Durdíkovi dopisem odpověděl a žádal ho o německý překlad *Sítě víry*. Durdík tedy poslal do Jasně Poljany „německou knihu“ Jaroslava Golla *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmisches Brüder 2: Petr Chelčický und seine Lehre*. Zásilku doplnil informací, že Chelčického *Sítí víry* nebyla dosud česky vytištěna, ale že se chystá její první české vydání v Petrohradské akademii věd.

Korespondence Durdík – Tolstoj patrně dále nepokračovala, a pokud ano, pak zřejmě neměla dlouhého trvání. Durdík byl zajisté znalec Tolstého, kterého si jako umělce a myslitele velice vážil, nebyl však v pravém slova smyslu jeho ctitelem. V dalších letech už s největší pravděpodobností žádnou větší práci o Tolstém a jeho díle nepublikoval.

Dá se namítnout, že by se Tolstoj dozvěděl o Chelčickém i bez Durdíkova příspěví o necelý rok později od T. G. Masaryka. Také se dá namítnout, že není zpochybněna možnost Masarykovy korespondence s Tolstým ještě před jejich osobním setkáním. To vše je pravda. Co je však nepochybné, je skutečnost, že Pavel Durdík byl v tomto ohledu první, kdo s Tolstým korespondoval.

²⁶ Pavel Durdík: K naší románové příloze, *Světozor* 21, 1886/1887, s. 28.

Co dodat? V roce 1972 podnikl dosud nejdůkladnější pokus vypátrat pozadí Tolstého prvního seznámení se s Chelčickým Štěpán J. Kolafa. Shromáždil takřka všechna dostupná fakta a podařilo se mu rekonstruovat, kdy a jak se to stalo. Zůstala však otázka, kdo se o to zasloužil. Š. Kolafa na ni sice odpověděl, ale na rozdíl od svých předchůdců zdůraznil, že jde pouze o hypotézu. A tato hypotéza, která byla od nepaměti považována za fakt, je nyní definitivně vyvrácena. V jistém smyslu je tak po dlouhých třiceti letech Kolafova studie beze zbytku dokončena.²⁷

²⁷ Tento článek vznikl přepracováním a rozšířením dopisu Š. Kolafovi ze 7. 6. 2001, kterému tak patří dík za prvotní impuls k jeho napsání.

T. G. MASARYK OR PAVEL DURDÍK? A Few Notes to the Issue of Lev N. Tolstoy and the Czech Thought

The ethical-religious works of Lev N. Tolstoy show striking similarities with the Christian anarchism of a Czech thinker of the late 14th and early 15th century, Petr Chelčický. Tolstoy was let to know this fact in 1886. At the same time he learned that Chelčický's substantial work *Sít víry* (*The net of faith*) had not been published until that time and that its first edition was being prepared to be made in Russia, in the Petersburg Academy of Sciences. Since that time, he made efforts to get acquainted with Petr Chelčický's writings. Besides, he made attempts to advance the printing of the *Sít víry* edition which came true in 1893. It is generally believed that Tolstoy was told about Chelčický by a philosophy professor in Prague T. G. Masaryk. The reasons why supporters of this view believe this are analyzed in the first part of the above printed essay. In its second part, this opinion is disproved and it is claimed that the first person who informed Tolstoy about Petr Chelčický was a translator and a literary critic Pavel Durdík (1843–1903).